

Kiss Valéria¹**Vagy jót, vagy semmit. Narratívák nők politikához való viszonyáról²***Absztrakt*

A tanulmány a jog és politika viszonyát, valamint a legalitás és legitimitás közötti kapcsolódási pontokat vizsgálja két női élettörténet tükrében, Zsidai Ágnes munkásságának egyik kulcsfelvetéséhez kapcsolódva. Zsidai Ágnes elemzése szerint a jog társadalmi szerepe a magyar közelmúltban jelentős átalakuláson ment keresztül: míg a totalitárius rendszer időszakában a politikai hatalom teljes mértékben alárendelte a jogot saját céljainak, az 1956 utáni politikai pragmatizmus lehetőséget teremtett a jog relatív autonómiájának kialakulására. Ez a változás a jogot nem csupán a rendszer legitimitációját szolgáló eszközzé tette, hanem egyúttal hozzájárult a hatalom korlátozásához, és szerepet játszott a békés átmenet lehetővé tételében is. A tanulmány célja, hogy ezt a gondolatmenetet a jelenkori viszonyokra alkalmazza, különös tekintettel arra, hogyan jelenik meg a jog és a politika közötti dinamika napjainkban. Ezt a vizsgálatot egy harmadik szemponttal is kibővítem: annak felismerésével, hogy a legitimitációt biztosító társadalom nem egységes tömbként működik, hanem sokszínű egyének és csoportok alkotják. A különböző társadalmi pozíciók, legyen szó többségi vagy kisebbségi hovatartozásról, különféle elvárásokat és értelmezéseket fogalmaznak meg a képvisellel kapcsolatban – legyen az tematikus, szimbolikus vagy tényleges jelenlét a politikai térben. A kutatás két női narratív élettörténet-interjú elemzésére épül, és azt vizsgálja, hogy a mai magyar társadalomban milyen elképzelések, értelmezések élnek a női témák politikai megjelenítéséről, illetve a nők közéleti részvételéről.

Kulcsszavak: legalitás és legitimitás, narratív életútinterjú, női témák a politikában, nők politikai részvétele, demokrácia

Abstract

The present study examines the relationship between law and politics, as well as the connections between legality and legitimacy, in light of two women's life stories, linking them to one of the key themes in Ágnes Zsidai's work. According to Zsidai's analysis, the social role of law has undergone a significant transformation in Hungary's recent past. The political power of the totalitarian regime was completely subordinated to its own ends, and the political pragmatism that followed 1956 created opportunities for the development of relative autonomy of law. This change not only transformed law into a tool for legitimising the system, but also contributed to the limitation of power and played a role in enabling a peaceful transition. The objective of this study is to apply this line of thought to contemporary conditions, with particular regard to how the dynamics between law and politics manifest themselves in the present day. This examination is expanded upon by a third perspective, which acknowledges that the society that provides legitimacy is not a unified bloc, but rather consists of diverse individuals and groups. It is evident that divergent social positions, whether representing the majority or minority, articulate disparate expectations and interpretations of representation. These expectations and interpretations manifest in various forms, including thematic, symbolic, and actual presence in

¹ egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jog- és Társadalomelméleti Tanszék

² A tanulmány az NKFIH K 143092 *Demokratikus viselkedés és joghoz való viszony családtörténeti háttérben* című kutatási projekthez kapcsolódik. DOI: 10.59558/jesz.2025.3.111

the political arena. The research is grounded in the analysis of two women's narrative life history interviews, and it examines the ideas and interpretations that exist in contemporary Hungarian society regarding the political representation of women's issues and women's participation in public life.

Keywords: law–politics relationship, legitimacy and legality, narrative life history interviews, women's political representation, contemporary Hungarian society

I. Bevezetés, problémafelvetés

Ebben a tanulmányban, Zsidai Ágnes munkásságának egyik fontos gondolatához kapcsolódóan a jog és politika szerepét, a legalitás és legitimitás közötti viszonyt vizsgálom két nő életútjának tükrében.

Zsidai Ágnes elsősorban a magyar közelmúlt történetének kontextusában foglalkozik a jog mint társadalmi alrendszer funkciójának változásával, felhívva a figyelmet arra, hogy „[m]íg a totalitarizmus idején a politika a jogot teljes mértékben instrumentalizálta, 1956 után a politikai pragmatizálása lehetővé tette a jogi alrendszer viszonylagos önállóságának megteremtését. Ezáltal paradox módon a jog egyrészt legitimációs tényezővé vált, másrészt maga is gyengítette a monopolisztikus hatalomgyakorlást, és hozzájárult a békés, kompromisszumos rendszerváltáshoz.”³ Vagyis, a tézise szerint a jog nemcsak legitimáló funkciót töltött be a szocialista diktatúrában, hanem fékezte, tompította, keretek közé is szorította valamelyest a diktatórikus önkény érvényesülését.

A tanulmányban arra törekszem, hogy ezt a gondolatot tovább vigyem a jelen kontextusára. Emellett a jog és politika közötti viszony elemzését egy harmadik dimenzióval kívánom kiegészíteni, azzal az egyszerű, de mégis sokszor reflektálatlanul maradó belátással, hogy a legitimációs elismerést, felhatalmazást adó társadalom nem homogén: különböző, többségi és kisebbségi csoportokhoz tartozó egyénekből áll, akik képviselők, akár a számukra fontos témákra, akár a szó szerinti jelenlétre gondolunk, szintén legitimációs tényező lehet. Ezt akár normatív módon is megfogalmazhatjuk, miszerint a kisebbségi csoportok, és az ezekhez tartozó személyek és sajátos problémáik megfelelő képviselők egy demokratikus társadalomban fontos legitimációs tényező kellene, hogy legyen.⁴

A tanulmányban két női élettörténet-interjú elemzésén keresztül vizsgálom, hogy milyen narratívák élnek a mai magyar társadalom tagjaiban a női témák képviseletével, illetve a nők politikai, közéleti részvételének igényével, értelmezésével kapcsolatban.

II. Elméleti kontextus

Az alábbiakban, a tanulmány kérdésfelvetésének megfelelően, két elméleti csomópontot vázlok fel, amelyek meghatározzák az interjúk olvasását, elemzését. Egyrészt foglalkozom a legitimáció problémájával, különösen annak feminista olvasatával, másrészt pedig a jog legitimációs szerepével. Ezzel együtt, tekintettel e témák kiterjedt irodalmára, a tanulmány terjedelmi korlátaira és arra, hogy a szöveg fókuszában a narratívák elemzése áll, ezeket az elméleti kereteket csak annyiban érintem, amennyiben az szükséges az élettörténetek elemzési szempontjainak meghatározásához.

³ Zsidai Ágnes: A jog mint legitimáció – A jog funkcióváltása a magyarországi rendszerváltásokban, 227. o. In Jogelméleti Szemle, 2024/4. szám, 227-244. o.

⁴ Palasik Mária (szerk.): A nő és a politikum. A nők politikai szerepvállalása Magyarországon. Napvilág, Budapest, 2007.

II.1. A legitimitás fogalmának feminista olvasatai és a nők politikai reprezentációja

A legitimitás fogalmának és összefüggéseinek,⁵ a legalitás és legitimitás közötti viszonyoknak, valamint a nők politikai reprezentációjának egyaránt kiterjedt irodalma van, amelynek feltérképezése többszörösen meghaladja a jelen tanulmány kereteit, ezért az alábbiakban az elméleti kontextus felvázolása szükségképpen szelektív és vázlatos lesz.

Ami a legitimitás fogalmának feminista olvasatát illeti, Habermas híres meghatározásából is kiindulhatunk, amely szerint „a legitimitás egy adott politikai rend elismerésre méltóságát jelenti.”⁶ Tanulmányának első részében ezt részletesebben ki is fejti, mondván, hogy a legitimitás a politikai rendek egyik jellemzője, vonása, amelyet úgy lehet definiálni, hogy „jó érvek szólnak amellett, hogy [a politikai rendet] helyesnek és igazságosnak ismerjék el”.⁷ Ez a megfogalmazás alapvető kiindulópontnak számít a téma irodalmában, és valóban, világos, több fontos elem kiderül belőle. Homályban marad viszont az a szintén fontos kérdés, hogy *kik* az elismerés alanyai, kik ismerik el az adott politikai rend igazságos, helyes voltát. Ahogyan a politikai filozófia más fontos elméleteivel és szövegeivel kapcsolatban,⁸ itt is megfigyelhető, hogy bár ezek a meghatározó szerzők vélhetően tisztában voltak azzal, hogy a társadalom nem homogén, az elméletük kidolgozása során mégsem reflektálnak mélyebben a kisebbségi csoportok társadalmi helyzetéből fakadó szempontokra. Ennek egyik dimenziója a nők politikai részvételének kérdése.

Ebben a dimenzióban elméleti szinten elsősorban Nancy Fraser munkásságára támaszkodom az alábbi elemzésben. Fraser több jelentős tanulmányában⁹ érintette a kisebbségi csoportokhoz tartozó személyek, köztük a nők politikai reprezentációjának kérdését. Többek között felhívta a figyelmet arra, hogy a politikai reprezentáció a kulturális elismerés más dimenzióival együtt értelmezhető, illetve, hogy maga a kulturális igazságosság, vagyis az identitások egyenlő tisztelettel való kezelése, elismerése sem választható el a gazdasági igazságosság problémáitól, amelyekkel például a nők is szembesülnek.¹⁰ Ennek a kérdésnek az egyik oldala az, hogy a demokratikus vitákban való részvétel, bekapcsolódás lehetősége nem egyenlő a társadalom tagjai számára. A sérülékeny helyzetű csoportok tagjait érintő hátrányok ebben a tekintetben is strukturális akadályokat képeznek, amelyekre szükséges reflektálni, ha szeretnénk elősegíteni, hogy ezek a személyek is bekapcsolódjanak a politikai diskurzusokba. Fraser épp Habermas társadalmi nyilvánosság koncepciója kapcsán fogalmazta meg azt, hogy a mindenki számára hozzáférhető polgári nyilvánosság koncepciója elfedi a gazdasági helyzetből és kulturális tényezőkből fakadó kirekesztődés folyamatait, és vakká teszi a politikai filozófiát ezeknek a szempontoknak a megfelelő becsatornázására, amivel az elmélet végső soron maga is hozzájárul ezeknek az elnyomó dinamikáknak a tovább éléséhez.¹¹

⁵ Boda Zsolt: Legitimációs problémák Magyarországon. A hiteles politika és a kormányzati teljesítmény összefüggéseiről. In Boda Zsolt – Körösi András (szerk.): Van irány? Trendek a magyar politikában. Új Mandátum, Budapest, 2012, 265. o.

⁶ Habermas, Jürgen: Legitimációs problémák a modern államban. In Jürgen Habermas: Válogatott tanulmányok. Atlantisz, Budapest, 1994, 183. o.

⁷ Habermas: i.m. 183. o.

⁸ A „mainstream” politikai filozófia jelentős teljesítményeinek, fogalmainak gyakran létezik egy kidolgozott feminista kritikája, ennek egyik jellegzetes példája Carole Pateman kritikája a társadalmi szerződés elméleteiről: Pateman, Carole: *The Sexual Contract*. Stanford University Press, Stanford, 1988.

⁹ Ld. pl. Fraser, Nancy: *Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy*. In Calhoun, Craig J. (szerk.): *Habermas and the Public Sphere*. MIT Press, Cambridge, 1992, 109-143. o.; Fraser, Nancy: Az újraelosztástól az elismerésig. Az igazságosság dilemmái a poszt-szocializmus korában. 337-387. o. In Kende Anna – Vajda Róza (szerk.): *Rasszizmus a tudományban*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2008.

¹⁰ Fraser 2008: i.m.

¹¹ Fraser 1992: i.m.

Emellett a női témák képviselésének és a nők politikai részvételének jelentős szociológiai¹² és társadalomtörténeti irodalma¹³ is van, amelyek rámutatnak arra, hogy akár a férfiakkal való egyenlő részvétel, akár a női témák képviselése jelentősen javítható lenne ma Magyarországon. Az interjúk elemzése során egyrészt azt vizsgálom, mennyiben jelenik meg explicit módon a narratívákban, mennyire tudatosan az interjúalanyokban a politikai, közéleti események, problémák nemi dimenziója. E narratív elemek számbavétele és értelmezése mellett kísérletet teszek arra is, hogy értelmezsem az interjúalanyok nemének hatását a közéleti szerepvállalásukra, értelmezéseikre,

II.2. A jog legitimációs szerepe és a jogállamiság

Ami a jog és politika viszonyának a legalitás-legitimitás fogalompárral megragadható aspektusát illeti, a legalitás, a politikai hatalom megszerzésének és gyakorlásának jogszerűsége alapvető, bár önmagában nem elégséges tényezőként jelenik meg a politikai legitimációval foglalkozó művekben.¹⁴ Emellett ez a szál a joguralom, jogállamiság szintén hatalmas témájához, a jogállam különböző felfogásaihoz vezet el. Zsidai felvetése nyomán kiemelendő az a belátás, hogy a jogállamiság szűk értelemben vett, formális követelményei önmagukban is fékezik az önkényt és ezáltal valamelyest elősegítik az emberi méltóság védelmét az állami beavatkozással, hatalomgyakorlással szemben.¹⁵ De emellett létezik a jogállamiságnak egy tágabb felfogása is, amely nemcsak formális korlátokat állít az állami beavatkozás elé, hanem tartalmi elvárásokat is támaszt, például az emberi jogok tiszteletben tartását, biztosítását, így az emberi méltóság egyenlő tiszteletét, az egyenlőség eszméjét, és az ebből következő, az egyenlő bánásmód biztosítására és az esélyegyenlőség megvalósítására irányuló politikai törekvést és teljesítményeket is magában foglalja.¹⁶

A jogállam szűk és tág felfogásával kapcsolatban természetesnek tűnik az kiinduló feltevés, hogy a sérülékeny helyzetű csoportokhoz tartozó személyek számára a tágabb értelemben vett jogállami teljesítmények kiemelt legitimációs funkcióval bírnak. A fentiek alapján az élettörténeti narratívák elemzése során azt is vizsgálom, hogy a jogról és politikáról, közéletéről, demokráciáról megjelenő narratívák hogyan jelennek meg, kapcsolódnak össze és értelmeződnek az interjúalanyok történeteiben.

III. Módszertan

A narratív interjú módszer az egyik legkevésbé beavatkozó kvalitatív módszertan, amely kizárólag az interjúalanyra összpontosít, és az interjúer a lehető legkevesebb utasítást adja. Az egyének életútjának és narratívájának elemzésével feltárhatók saját cselekedeteik, döntéseik és motivációik értelmezései, valamint következtetéseket lehet levonni a szociokulturális környezetről, amelybe születtek. A narratív interjú módszer esetében az interjúer határozza meg az interjú fókuszát, amely ezekben az esetekben a fentiek szerint alakult. Az interjúer ezután egy narratív nyitókérdéssel kezdi el az interjút. Ebben az esetben arra kértük az interjúalanyokat, hogy meséljék el az életük történetét, illetve a saját

¹² Gregor Anikó – Kováts Eszter: *Nőügyek 2018. Társadalmi problémák és megoldási stratégiák. A kutatási eredmények összefoglalója.* Friedrich-Ebert-Stiftung, Budapest, 2018.

¹³ Palasik: i.m.

¹⁴ Beetham, David: *The Legitimation of Power.* Palgrave Macmillan, London, 1991.

¹⁵ A jogállamiság szűkebb felfogásához ld. Fuller, Lon L.: *The morality of law.* Yale University Press, New Haven, 1969; Finnis, John: *Natural law and natural rights.* Clarendon Press, Oxford, 1980.

¹⁶ Gajduschek György: Recenzió: Varga Csaba: *Jogállamiság – Viták közegében.* Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2022. In *Állam- és Jogtudomány*, 2023/3. szám, 74. o.

élettörténetüket és a családjuk történetét. Az interjúalany nyitókérdésre adott választ főnarratívának nevezzük. A főnarratíva lezárása után az interjúer úgy segíti a történet kibontakoztatását, hogy felkéri az interjúalanyt, hogy fejtse ki részletesebben az általa említett történeteket, tükrözve az általa elmondottakat, például olyan kérdéseket téve fel, mint: „Említette, hogy [X], mesélne még erről?” A visszakérdezésnek ez a módja biztosítja azt, hogy az interjúalany ne zökkenjen ki a saját narratív struktúrájából.

Ez a tanulmány két narratív életútinterjú elemzésén alapul. Az első, Emesével¹⁷ készített interjút a Jogi érvek hétköznapi használata (OTKA K 109439) című kutatásban vettük fel. Ennek a kutatásnak a fókuszában az állt, hogyan jelenik meg a jog a hétköznapiakban, és narratív élettörténet-interjúkat készítettünk. Melittával a Demokratikus viselkedés és joghoz való viszony családtörténeti háttérben (OTKA K 143 092) című, folyamatban lévő kutatásban interjúztunk. Itt az interjúalany saját élettörténetének és családtörténetének a környező magyar valósághoz való viszonya állt az interjúk fókuszában, és arra kértük az interjúalanyokat, hogy a saját élettörténetük mellett a családjuk történetét is meséljék el.

IV. Elemzések

A narratív életútinterjúkat általában önmagukban, vagy esetleg párokban elemzik.¹⁸ Ebben a tanulmányban is két fiatal nő élettörténetét állítom párba. Az elemzés során törekszem annak megmutatására, hogy milyen élettörténeti kontextusban fogalmazzák meg a tanulmány témája (jog, politika és társadalmi nemi viszonyok összefüggése) szempontjából releváns gondolataikat, de a terjedelmi korlátok miatt elsősorban az utóbbira fókuszálok.¹⁹

IV.1. Emese története

IV.1.2. Megélt élet

Emese 1983-ban született. Nagyszülei között orvost, tolmácsot, fodrászt találunk. A szülei mérnök végzettségűek, az egyetemen ismerkedtek meg. Van egy bátyja és egy nővére. A születésekor az édesanyja szüleivel élnek. Három hónapos, mikor meghal anyai nagyapja. Emese családja még abban az évben elköltözik a szülői házból. Ezután Budapest belvárosában, a Keleti pályaudvar mellett laknak. Emese egy éves, amikor az anyukája dolgozni kezd, közigazgatásban. Édesanyja az interjú időpontjában is ugyanazon a munkahelyen dolgozik. Édesapja a rendszerváltás után többször munkahelyet vált. A család vallásos, a gyerekek hittanra járnak, rendszeresen járnak templomba is a gyerekek kamasz koráig. Emese 1986-tól a körzeti óvodába jár. Anyai nagymamája sokat vigyáz rá ekkoriban. Óvoda után a körzeti általános iskolában kezdi meg a tanulmányait. Az alsó tagozat után nyolcosztályos

¹⁷ Az elemzés során az interjúalanyok nevét, és az interjúban szereplő egyéb adatokat anonimizáljuk, de annak érdekében, hogy ne zökkentsük ki az olvasót, nem kihúzzuk, hanem más nevekkal, adatokkal, évszámokkal helyettesítjük ezeket. Az anonimizálás során arra törekszünk, hogy a narratív koherencia, az interjú hitelessége és értelmezhetősége megmaradjon, de az interjúalany egy harmadik személy számára ne legyen azonosítható.

¹⁸ Fernezelyi Bori – Vajda Júlia – Vályi Réka (2006): Felmentés vagy figyelmeztetés?: Két SM-es eset. Életrajzi narratívák elemzése. In JEL-KÉP Kommunikáció közvélemény média, 2006/1. szám, 55-73. o.

¹⁹ Az interjú lejegyzésénél a következő gépelési jeleket használom: * rövid szünet; (10) szünet hossza másodpercben, illetve 9 másodpercnél rövidebb szünet esetén fél másodpercenként 1 db -; igen: elhúzáva ejtett szó; ((nevetve)) a szalagról hallható metakommunikatív jelzés; / kommentált szövegrész kezdete (amire pl. a ((nevetve)) vonatkozik); **nem** hangsúlyosan, hangosan mondott szöveg kiemelése; sok- félbeszakadó szöveg; >nem< halkan ejtett szó; (...) leírásból valami kimarad, mert nem érthető, kb. a szöveghosszal arányos terjedelemben; (nem) bizonytalanul érthető szöveg jelölése; igen=igen a szokásosnál gyorsabb összekapcsolás.

gimnáziumba megy, az ELTE Radnóti Miklós Gyakorlóiskolába. 1996-ban cserediákként Franciaországban tölt egy hónapot egy osztálytársával együtt. 2003-ban jogász szakon tanul tovább a Károli Gáspár Református Egyetemen. Negyedévesen egy ügyvédi irodában gyakornokoskodik. Itt ismeri meg a leendő férjét, Istvánt. Az egyetemi éve alatt meghal az anyai nagymamája, a család visszaköltözik az óbudai szülői házba. 2009-ben fejezi be a tanulmányait. Az egyetem elvégzése után több munkahelye van. A férjével járni kezdenek. 2010-ben teherbe esik. Összeházasodnak Istvánnal. 2011-ben megszületik a kislánya, Márta. 2014-ben megszületik a második gyermekük, a kisfia, Bátor. Ebben az évben bérházasodik, felnőttként is vallásosnak tartja magát, de templomba nem jár rendszeresen.

A biográfiai adatokból fővárosi, értelmiségi család képe rajzolódik ki. A szülők és nagyszülők mintha nem is a szocialista Magyarországon élnének, „polgári” foglalkozásokat űznek. Vajon milyen volt a rendszerhez való viszonyuk? Különösen érdekes az apai nagymama foglalkozása, aki tolmácsként dolgozik, utazik ekkoriban. Miért, hogyan választotta ezt a hivatást, milyen hatással volt a családra, Emesére az, hogy utazott, világot látott? Emese nagyszülei, a fodrász nagymama kivételével, mind diplomát is szereznek. A szülei mérnökök, az egyetemen ismerkednek meg. Emese körzeti óvodába, általános iskolába jár, de felső tagozatban nyolcosztályos „elit” gimnáziumba megy, ahova a testvérei, legalábbis a nővére is jár. A rendszerváltáskor kezdi az általános iskolát, egy átalakuló ország, átalakuló oktatási rendszerében tanul. Úgy tűnik, a gimnáziumi felvétellel ő is értelmiségi pályára áll, magasabb státuszú közegben, az átlagosnál magasabb színvonalú oktatást kap. Ennek és a családi háttérnek egyenes következménye lenne, hogy egyetemre megy, ami így is történik. Az viszont, hogy jogot tanul, nem következik a családi tradíciókból, mérnökök, bölcsész, orvos nagyszülők után választja ezt a szakot. Vajon miért megy jogász szakra? Talán a humán tárgyak iránti érdeklődése lehet az ok. De úgy tűnik, pragmatikus okok is vezetnek, hiszen a jogász szak jobb egzisztenciális kilátásokat nyújt, mint a bölcsész pálya. Pár év munka után férjhez megy, gyermekei születnek. Az életrajzi adatok alapján Márta, az első gyermekük még a házasságkötésük előtt fogant. Vajon hogyan hatott ez a családra, a kapcsolatunkra? Emese családja vallásos, vajon nehezteltek a lányukra, amiért házasságon kívül esett teherbe? 27 éves, amikor férjhez megy, 28, amikor az első gyermeke születik, körülbelül két évig dolgozott. Szerencsésnek vagy elkapkodottnak érzi-e a házasságkötésüket? Emese jelenleg nem dolgozik, otthon van a gyermekeivel. Vajon hogy éli meg ezt az időszakot? Szeretne visszamenni dolgozni? Jól érzi magát ebben a szerepben? A biográfiai adatokból is kiderül, hogy a politikai, közéleti cselekvés nem jelenik meg hangsúlyosan. Mindezek alapján milyen lehet Emese viszonya a közügyekhez?

IV.1.3. Az elbeszélt élet és a közügyekhez való viszony

Emese narratívájában nem jelennek meg explicit módon a közéleti szerepvállalásra, reflexióra vonatkozó történetek, a politikailag passzívnak mondható. Emese nem mesél arról, hogy volt-e szavazni a legutóbbi választásokon, az elbeszélt, az interjúban megalkotott identitásának nem része az, hogy lett volna tüntetésen való részvétel vagy petíciót írt volna alá. Ezzel együtt az interjú biográfiai adatai alapján is valószínűsíthető, hogy szavazni ő is elmegy a választásokon, vagy akár online petíciókhoz is csatlakozik. De önmagában az, hogy ezeket nem tartja említésre méltónak, sajátos vonása a narratívának, különösen azért, mert értelmiségi családban, környezetben él, ahol ezeknek a kérdéseknek a megvitatása, illetve a közügyekkel kapcsolatos általános tájékozottság elvárásként szokott megjelenni. Ezzel együtt, az interjújának fókuszja a jog szerepe volt a hétköznapiakban, a jogász értelmiségiek pedig általános vélekedés szerint kifejezetten közel vannak a közügyek formálásához, közéleti szerepvállaláshoz, „társadalmi mérnökösdéshez”, politikához, hivatásuknál fogva is. Vajon

Emese családja foglalkozik politikával, beszélgetnek ilyen kérdésekről? Vagy a mérnök szülőket ez kevésbé érdekli? És vajon mi a helyzet a szintén jogász férjével, illetve a barátaival? Emese interjújában először elmeséli az életútját óvodás koráig. Úgy jellemzi magát, mint akinek nagyon erős az igazságérzete, és másokért is kiáll. Ezt a családon belüli pozíciójához (legkisebb testvér) köti:

(...) ugye ezek a belharcok ezek nagyon keményen mentek tesók között ahogy ez illeni szokott ---- na most érdekes módon a nővérem ő mindig a nagy volt tehát mármint hogy ők meg a bátyám voltak a nagyok és sajnos én mindig túl kicsi voltam mindenhez * valószínűleg ezért ilyen túlfejtett igazságérzettel rendelkeztem egészen kiskoromtól kezdve és az elnyomottakért való harc az ((nevet)) valószínűleg ilyen kisgyerekkori beidegződésként jelenik meg nálam

Hogyan jelenhet meg az elnyomottakért való harc az életében? De a narratíva más irányba kanyarodik, arról mesél, hogy a gyermekkori konfliktusok milyen hasznosak voltak olyan szempontból, hogy felnőttként épp ezek adják azt az alapot, ami miatt közel állnak egymáshoz: „a testvéreimmel most felnőttként zseniális a viszonyunk tehát nekünk nagyon szoros családi életünk van én azt gondolom hogy az ilyesmi nagyon ritka.”

A nagycsaládként való működés nem csak a testvérek családjával való „közös életben”, hanem az idősebb generációval való intenzív kapcsolattartásban is megjelenik. Bár felvethető, hogy ez akár fojtogató is lehet, Emese nem érzi „soknak” ezt a sűrű családi kapcsolathálót, kifejezetten értékesként említi. Az interjúban többször is reflektál arra, hogy milyen szerencsés helyzetben van. Egyrészt a nagyszülők generációjának nehézségeivel kapcsolatban:

„szóval a nagymamám is meg a nagypapám is * mesélt ööö ----- mesélt sok minden ilyen * történetet [56-ról, illetve a világháborúkról] * ami azért volt jó mert ööö * az ember mindig ööö ---- ((nevet)) mindig érzi hogy ő a szerencsés oldalán van a bolygónak vagy nem tudom (...)”

Ezt a szálát össze is köti a család kiegyensúlyozott anyagi helyzetével:

ja azt hiszem illenék mesélni valamit úgy körülbelül az anyagi körülményeinkről * ööö pff ---- vagy hát hogy nem tudom tehát hogy ez a kiegyensúlyozott ööö üm: családi viszonyaink voltak [...] nem * nem szakadt ki a ház oldala a Barbie-babáktól meg semmi ilyesmi * de * de különösebb ----- tehát nélkülözni sose nélkülöztünk szerencsére de mondjuk * nem: tehát hogy a tábla csokit azt öt felé osztottuk tehát * nem nem nem volt ilyesmi (...)

A „szerencsés” szó talán az, amit a leggyakrabban használ saját maga, eddigi életútja jellemzésére. ezt néha mázliként emlegeti, néha viszont, vallásos felhanggal, kegyelemként. Reflektál is a saját szerencséjére:

szerintem ezek ez=ez nagyon fontos ilyen szempontból ez a: ez a családi alap ----- aztán hogy mi az a: ettől függetlenül: tényleg hogy kegyelem vagy szerencse vagy ---- vagy mi ami=ami mégis ezt összetartja * mert ugye akkor meg számtalan olyan eset van hogy ----- nekem is volt olyan barátom * aki azt mondta rám gyakorlatilag az enyimével ----- koppra megegyező családi környezetben nőtt föl tehát * gyakorlatilag ugyanazon elv=elvek szintjén * de a nem megfelelő időpontban találkozott nem megfelelő emberekkel * ami miatt tíz éve egy zsákutcában tölti az idejét ----- ami se neki nem jó * a családjának nem jó * így elpattantak körülötte a szociális szálak és így

----- és így nagyon rossz ----- nézni * igazából és hogy * ez meg tényleg csak a: hogy ez: hogy az embernek a mázlija meddig tart ki ezért mondtam hogy nem lehet az ember elég hálás a sorsáért * mert hogy a mázlid meddig tart ki azt sose lehet tudni (...)

A szerencse témáját is értelmezhetjük egyfajta közéleti, társadalmi reflexióként, hiszen az interjú alapján tisztában van azzal, hogy a sűrű családi kapcsolatok mellett a jó egzisztenciális helyzete is kivételes a mai magyar társadalomban, privilegizált helyzetben van. Az erre való reflexió explicit módon nem jelenik meg, de ennek értelmezése összekapcsolódik Emese vallásosságával, ami szintén visszatérő elem a narratívában. A közösség viszont elsősorban a családot jelenti Emese számára. A „közéleti” témák is elsősorban ennek a sajátos életszakasznak, helyzetnek a szemüvegén keresztül jelennek meg. Emese a saját anyai „teljesítményét” olyan szempontból is értékeli, hogy a gyereknevelésnek milyen társadalmi következményei vannak, lesznek:

se helyszínt nem tudnék se más időpontot ahová inkább születtem volna * mert jó ég * tehát ----- jó ég * igen ----- történelmi távlatokban szerintem * ez: ez egy főnyeremény * de még a helyszín is * tehát hogy most nem szerettem volna Hollandiába születni * egyrészt kell a fenének az a sok eső másrészt meg tényleg a tíz hetes gyerekem mellől mehetnék vissza dolgozni tehát hogy ez a posztszocialista utóérzet ezzel a három év „naplopással” itthon * hát ez zseniális * ugye ez körülbelül nincsen sehol * tehát e- * nálunk szerencsésebb anyagi helyzetben lévő országoknál * véletlenül sem rombolják a gazdaságot ilyen rossz döntésekkel mint hogy az anyákat etessük a társadalombiztosításból * na nem mintha jól lakatnának bármilyen anyukát * tehát azzal senki ne áltassa magát * hogy el lehet tartani egy gyereket * ebből az összegből amit az állam ad * de ettől függetlenül pusztán a lehetőség hogy három évig * az ember ott lehet és nagyon sokat számít **minden** nap * tehát minden nap nagyon sokat számít azt gondolom a gyerek szempontjából is meg * hát összességében: hosszútávon társadalmi szempontból is

Az interjúer kérdésre ezt bővebben is kifejti:

szerintem sokan nem élik meg jól * ööö * az anyaságot * tehát hogy nagyon sok embernek nagyon nehéz ----- szerintem nagyon sokan nem teszik bele a szükséges konfliktusokat a családi életükbe * tehát hogy ööö ----- megtanítani egy gyereknek valamit az idegölő munka * és bizony * olyankor van hogy egy gyerek nem örül hogy ha nem tudom nem boríthatja ki a levest meg érik ilyen szörnyű dolgok az életében * és konkrétan van aki azt gondolja hogy hát ezt nem lehet elvárni egy gyerektől mert hát istenkém * hát szegény gyerek [...]és aztán a vége az lesz hogy na jó a gyerek húzzon el bölcsődébe mert valaki más biztosan fog vele törődni de én tuti nem ----- tehát hogy nekem is a: ismeretségi körömben sokan akikről nem gondoltam volna mondták azt hogy hát ez ők ezt biztosan nem fogják csinálni mert hogy nem lehet kibírni a kölyköt * és hát: * az ember ----- mit lehet erre mondani * igazából nagyon semmit mert * ha a szülei nem követelik meg a civilizált együttélés minimumát akkor nem * akkor: miért csodálkozik rajta hogy a: családi életük ellehetetlenül * ez mondjuk * nyilván úgymond szerencse is kell hozzá * mert például sok olyan helyzet is van * hogy a=a szülőknél nincs egyetértés * a minimumokban * hogy mi az amit meg kell ugrani mindenkinek ahhoz hogy egy együttműködő és egy **működő** család legyen [...] szerintem a családi élet is egy munka amiért meg kell dolgozni és hogy ha az ember ebbe a kellő: * melót nem feccöli bele és nem fogadja el hogy **minden** csodálatos * és=és elképzelhetetlen öröme mellett * ez bizony kő kemény feladat * ami elől nem

lehet kitérni mert a te életed változik pokollá hogy ha ez elől: a munka elől kitérsz * és ennek a felelőssége nagyon sok embernek nem ízlik szerintem (...)

Ebben a részben a gyereknevelést komoly munkaként értelmezi, amelynek kifejezett társadalmi jelentősége van. Bár korábban láthattuk, hogy valamelyest tudatosan is viszonyul a saját privilegizált anyagi és szociális helyzetéhez, itt ez eltűnik: kifejezetten egyéni felelősségként állítja be azt, hogy a szülők „tegyenek elég energiát”, munkát a gyerekeik nevelésébe. Nem beszél arról, hogy ezt nem teheti meg mindenki, egzisztenciális okokból, és azt sem, hogy ez a felelősség nemi szempontból egyenlőtlenül oszlik el.

Emese interjúja alapján számára a köz és magán kapcsolata merőben más, mint ahogyan a politikai aktivitásról szóló szakirodalom sugallja. Kisgyerekes anyaként, akinek mind egzisztenciális, mind szociális értelemben másokhoz képest gondtalan a helyzete, ahogy annak tudatában is van, arra tud fókuszálni, hogy a gyerekeit nevelje. Ennek lehet olyan olvasata, hogy egy sajátos buborékban él, kiszakadva a munka világából és a kortárs, felnőtt kapcsolatok hálójából, amire ő maga is reflektál az interjúban. De ő ezt nem (csak) privatizmusként, a „világtól” való visszavonulásként értelmezi, hanem társadalmi jelentőségű tettként is. Ez az értelmezés összhangban van a politikai cselekvés feminista olvasatával, amit röviden úgy szoktak összefoglalni, hogy „a személyes a politikai.”²⁰

IV.2. Családtörténet és demokrácia Melitta élettörténeti narratívájának tükrében²¹

Melittát a „Demokrácia és családtörténet” kutatásunkban kerestük meg, ennek keretében adott nekünk interjút. Ez, ahogy fent bemutattam, azt is jelenti, hogy nemcsak a saját élettörténetéről, hanem a családja történetéről is kérdeztük, és az interjú fókuszában a történeteknek a környező magyar valósághoz való viszonya állt.

IV.2.1. A megélt élet

Családi háttéréről azt tudtuk meg, hogy ő maga Kengyelen született 1972-ben, ahonnan az apai ág is származik. Közülük a 20. század húszas éveiben született nagyapa katona volt, míg a nagymama szakácsnő. A másik ágon a nagyszülők feltehetően parasztok voltak, de pontos információink nincsen róluk. A szülők maguk már felsőfokú végzettséget szereztek, számviteli főiskolán tanultak, itt is ismerkedtek meg. Az apa a szocializmus éveiben a faluja termelészövetkezetének lett a könyvelője, később a főkönyvelője, s aktív tagja volt a helyi vadásztársaságnak is. Az anya mindeközben a járasszékhelyen, a törökszentmiklósi tanácsnál, később önkormányzatnál dolgozott az anyakönyvi hivatalban.

Melitta a helyi általános iskola elvégzése után Szolnokra járt gimnáziumba, majd a szegedi egyetemre került magyar-történelem szakra, ami mellett újságíró iskolába is járt. Ez utóbbi révén helyezkedett el rögtön a végzés után – egy ismerős segítségével – a Magyar Honvéd nevű honvédségi újságnál, ahonnan a Zsaru magazinhoz került. Megpróbált felvételizni a rendőrtiszt főiskolára, de munkahelyi ajánlás hiányában nem vették fel. Ekkor otthagya az újságot is, és „civil” lapokhoz került, 2001 és 2007 között különböző bulvár lapoknál, női magazinoknál dolgozott. Ezután átkerült a Direkt 36-hoz, ahol oknyomozó

²⁰ Randall, Vicky: A társadalmi nem és a hatalom: nők politikai részvétele. In Randall, Vicky – Waylen, Georgina (szerk.): Társadalmi nem, politika és az állam – Feminista társadalomtudományi Tanulmányok. Jó Szöveg Műhely, Budapest, 2003, 253. o.

²¹ Köszönöm Vajda Júliának az ennek az elemzésnek az elkészítéséhez adott segítségét, közös gondolkodást és észrevételeket, amelyeket igyekeztem beépíteni a szövegbe.

újságírást folytatott. Majd a 2010-es évek végén visszaköltözött a szülőfalujába, ahol részt vesz a helyi politikában. Kisfia 2016-ban született. Az interjú 2024-ben készült vele.

Melitta anyai nagyapja Kassán végzett katonai iskolát, de a második világháború után már Magyarországon éltek. Ennek alapján feltételezhetjük, hogy a családja anyai ágon a Felvidékről származik, és a háború utáni áttelepítések során költöztek át Magyarországra. Anyai ágon a nagyapjának jóval magasabb az iskolai végzettsége, és magasabb presztízsű és jobban fizető munkát végez, míg a nagymama képzettséget nem igénylő munkát vállal, amivel „rugalmasan” ki tudja egészíteni a család jövedelmét. Ezek a biográfiai adatok a korszaknak megfelelő családmoddellre utalnak, amelyben erősek lehetnek a hagyományos nemi szerepek, feladatmegosztások.

Melitta anyai nagyapja a 60-as években otthagyja a katonai szolgálatot, de a családtörténet alapján ennek nem volt hátrányos hatása a családra, sőt, a fia, Melitta édesanyjának bátyja szintén katona lesz. A család státusza is stabilnak tűnik, Melitta anyja is továbbtanul, és a rá vonatkozó biográfiai adatokból egy, a szocialista Magyarországra jellemző, konszolidált, stabil, a szülőkhöz képest felfelé mobil női életút bontakozik ki: főiskola, főiskolai szerelem, családalapítás, gyermekvállalás, és a gyerekek nevelésével összeegyeztethető hivatali munka. A férje, Melitta apja egyre befolyásosabb, központibb szerepet tölt be a falu életében: a szocialista rendszer végnapjaiban, friss diplomásként „hazamegy” dolgozni a termelészövetkezetbe, ahol hamarosan főkönyvelő lesz. De emellett a falu sportéletében is részt vesz, és a vadásztársaságnak is tagja. Vajon hogyan hatott ez az aktív közösségi élet és a munkahelyi sikerek a családjára, feleségére? Büszke volt a férjére, élvezte, hogy az ő révén a falu elitjéhez tartozik a család? És hogyan fogadta az ezzel járó praktikus teendőket, vagyis, hogy nőként talán rá maradt a gyerekneveléssel járó feladatok zöme? Mennyire volt megelégedve ezzel a hagyományos női szereppel, amit egyrészt otthon is láthatott, másrészt diplomás, később vezető beosztásban dolgozó nőként akár szűkösen is érezhetett? És hogyan hatott mindez a gyerekekre? Hiányzó apa mellett nőttek fel, vagy az apjuk jelen volt más elfoglaltságai mellett az életükben, esetleg a munkájához, hobbijaihoz tudtak kapcsolódni?

Melitta gyermekkorában a biográfiai adatok alapján békésen telt el. A szülei támogathatták abban, hogy kipróbálja magát különböző, iskolán kívüli tevékenységekben, mint a néptánc vagy a balett, de a legkomolyabban a kézilabdával foglalkozott, talán mert itt talált kapcsolatot az apjával, aki a falu női kézilabdacsapatát edzette. Ezek a gyermekkorai tevékenységek azt sugallják, hogy a szülők nem terhelték túl iskolán túli különórákkal, és annak sincs különösebb nyoma, hogy a szülők Melittában látták volna valamely meg nem valósulni alkalmat a beteljesítőt, bár az apától örökölt és vele közös kézilabda esetleg hozhatott ilyen elvárásokat az egyébként kiegyensúlyozottnak tűnő gyermekkorba. Nem említ felvételi előkészítőket és különórákat sem, talán, mert annyira jó tanuló volt, hogy nem volt ezekre szüksége, talán, mert a szülei nem helyeztek rá különösebb nyomást a továbbtanulás tekintetében sem.

Melitta számára viszont úgy tűnik, fontos a továbbtanulás, mert ambíciózusan készül a gimnáziumi évekre, egy olyan szolnoki gimnáziumot „céloz meg”, amely a kiemelkedően jónak számít, országosan is elismert intézmény. Sikeresen felvételizik, és érettségi után továbbtanul a szegedi egyetemen. Az oktatási intézmények kiválasztásával „messzebbre” jut, mint a szülei, egyre jobban távolodik a falutól, ahol felnévelkedett. A középiskola távolsága miatt a gimnáziumi évek alatt valószínűleg nem költözik el otthonról, ami védett, kiegyensúlyozott környezetet jelenthet számára ezekben az időkben. De az egyetemi évek alatt már szinte biztosan el is költözik otthonról. Vajon hogyan éli meg ezt a változást, a szabadságot, ami az egyetemista létből és az elköltözésből is következik? Úgy tűnik, Melitta jól érzi magát az egyetemen, magára talál: a magyar-történelem szak mellett egy újságíróiskolát is elkezd, ami konkrétan érdeklődésre és karrierelképzelésekre utal, mint a meglehetősen hagyományos, eredeti szakpár, amit választott. Az egyetem után valóban az újságírás területén helyezkedik el. Újabb jelentős változás következik, amikor Pestre költözik egy rokonhoz, úgy, hogy még nincs

állása. Az eddigi lépései közül ez tűnik a legkockázatosabbnak, de sikerül állást szereznie. A családja anyai ágon kötődik a fegyveres testületekhez, innen jöhet a segítség, amellyel el tud helyezkedni a Magyar Honvéd c. újságnál. Innen már, ha nem is egyenes úton, de sikerül megkapaszkodnia az újságírói világban. Először úgy tűnik, a családi hagyománynak megfelelően őt is vonzani kezdi a fegyveres testületek világa, de miután a jelentkezését a rendőrtiszt főiskolára a munkahelye nem támogatja, nemcsak az iskoláról mond le, hanem többé-kevésbé erről a területről is, talán sértettség, talán racionális okok motiválják a váltásra, de ettől kezdve civil lapoknál dolgozik, bár a gyakorlatának megfelelően jobbra bűnügyi területen. A váltást már sikeresen hajtja végre, ami arra utal, megfelelő kapcsolatai és beágyazottsága van már ebben a szférában. Eleinte bulvárlapoknál dolgozik, de aztán egyre nagyobb presztízsű újságokhoz kerül, előbb a HVG-hez, majd egy oknyomozó portálhoz. Utóbbi szakmai színvonal szempontjából előrelépés, de lehet, hogy anyagilag és a kiégés szempontjából veszélyeztetettebb munkahely a korábbiaknál.

Melitta ekkoriban már a 40 felé közeledik, de komolyabb párkapcsolatnak, gyerekvállalásnak nincs nyoma a biográfiai adatok között. Vajon foglalkoztatja ez egyáltalán? Épp 40 éves, amikor elveszíti az édesapját. Az apja nem volt már nagyon fiatal, ez mégis tragikus lehet Melitta számára, hiszen korán, balesetben hal meg. Egzisztenciális fenyegetést nem jelent rá nézve, hiszen messze került a családtól, és megteremtette a saját életét. És a házasság, gyerekvállalás hiánya miatt is lehet, hogy lazább a kapcsolata a családjával, inkább a munkájára fókuszál. Ezzel együtt az apja elvesztésének feldolgozása, akihez erősen kötődhetett is az eddigiek alapján, nehéz lehetett. Ekkoriban van szakmailag az eddigi legmagasabb ponton egy külső szemlélő szempontjából, ez nem is változik. Viszont 2016-ban teherbe esik. Ekkor már 42 éves. A gyermek apjáról nem tudunk, az interjú időpontjában nem él velük. Miért vállal vajon gyermeket ekkor? Mert fél, hogy ez az utolsó esélye? Vagy egy jól működő kapcsolatban van akkor, ami csak később bomlik fel? Milyen szerepe lehet az apja elvesztésének ebben a család felé fordulásban?

A másik jelentős fordulat az, hogy a 2010-es évek végén pedig hazaköltözik a faluba, hogy az apja által felépített cégben dolgozzon. Mi motiválhatta erre? Anyagi okok, vagy az, hogy ez stabilabb megélhetést, kiszámíthatóbb környezetet jelent neki és a kisfiának, mint a fővárosi, újságírói lét? Az anyukájával költöznek össze, talán ő tud segíteni a kisfia körül, és neki is jó, hogy nincs egyedül az apa halála után? És mi lesz Melitta „két életével”? Össze tudja egyeztetni a két munkát, vagy le kell mondania az újságírásról, ha hosszabb távon a családi cégnél marad? A praktikus nehézségeken túl, amelyek az egyedülálló szülőként való helytállás mellett a két munkakör betöltéséből fakadnak, a személyes identitás szempontjából is feszült helyzetnek tűnik az, hogy a vidéki vállalkozói létet kell váltogatnia a pesti (és néhol ellenzéki) újságírói szereppel.

Amikor hazatér, bekapcsolódik a helyi politikai életbe. Ebben is az apja nyomdokaiba lép. De hogyan működhet ez a gyakorlatban? Elfogadják-e 25 év távollét után helyinek a falubeliek, vagy úgy tekintenek rá, mint egy kívülállóra, aki nem ismeri a helyi viszonyokat, igényeket? Sikeres lesz-e ez a visszatérés, meg tudja-e őrizni az apja hagyatékát minden értelemben? Mi a nemének a szerepe ebben? És mi lesz ennek a személyes ára?

IV.2.2. Az elbeszélt élet

Tekintettel a terjedelmi kérésekre, a megélt élet elemzésében azokra a történetszálakra, témákra fókuszálunk, amelyek leginkább kapcsolódnak a demokráciához való viszonyhoz, és Melitta közügyekhez való kapcsolatához.

Az elbeszélt élettörténetben két olyan szál van, amelyek mind Melitta számára, mind a kutatás témája szempontjából kiemelkedően jelentősnek tűnnek. Egyrészt kapcsolódik az

ország demokratikus működéséhez mint újságíró, főleg az újságírói pályája későbbi szakaszában, amikor politikai, oknyomozó újságoknál dolgozik. Emellett a hazaköltözése után a politikai tevékenység másik oldala jelenik meg, amikor bekapcsolódik a falu közéletébe, próbálja felvenni a fonalat ott, ahol az édesapja elejtette, próbálja tovább vinni a családi hagyománynak ezt a részét: jelölteti magát polgármesternek a településen.

Ami Melitta elbeszélését, élettörténetét illeti, annak is az egyik legfontosabbnak tűnő témája a két világ viszonya, amelyekhez tartozik, tulajdonképpen a közügyekhez való viszonya is csak ezt a kétarcúságot tükrözi. Egyik oldalon áll a vidéki Magyarország, a falu, ahol született és a gyermekkorát töltötte, ahol a szülei és nagyszülei a falu elitjéhez tartoztak, ő pedig próbál kapcsolódni a családi örökséghez, de a joga arra, hogy ezt a hagyományt folytassa, kissé megtépzottnak tűnik a hosszú távolléte miatt. Úgy tűnik, vannak, akik elismerik, de mások kívülállónak tekintik. A másik oldalon pedig ott van a 18 éves kora óta élt önálló, a családtól jobbra független élete, ami Szegedhez, majd Budapesthez kötődik, ahol egy rugalmasságot igénylő, zárt és jobbra kormánykritikus szakmai közegben dolgozik, ahol, úgy tűnik, munka áll a középpontban. Az újságírói életére, legalábbis annak indulására talán inkább az anyai család hagyományai vannak hatással, mert végig jelen van, bár egyre gyengébben, a fegyveres testületekhez való kapcsolódás. Az életút alapján úgy tűnik, Melitta ezt az utat választotta, amíg az apja meg nem hal, és ő, 42 évesen, talán egyedül, gyereket vállal, majd hazaköltözik.

Az interjú kezdetén, a főnarratívában nem túl hosszasan, de nem is kifejezetten röviden beszél, szárazon, tömören felsorolja a fontosabb életeseményeket, nem fejt ki történeteket bővebben, nem reflektál az elmondottakra, nem jelennek meg érzelmek. A főnarratíva tudósításszerű, begyakoroltnak hat, és ez nem oldódik fel egyszer sem. Melitta szinte végig tartja a kronológiai sorrendet, nem kalandozik el. Mindez zárkózottságot, talán kényszeredettséget sugall, azt, hogy Melitta nem engedi el magát az interjú helyzetben, nem kezd mesélni, nem élvezi, hanem inkább talán fenyegetőnek éli meg ezt a helyzetet. Talán az az oka ennek, hogy nem ehhez a szerephez van szokva, hanem a másik oldalhoz, és úgy tűnik, nem is okoz neki örömet, hogy most ő beszélhet magáról. De az is lehet, hogy a zárkózottság az érzékeny élethelyzetéből fakad, amelybe a Kengyelre való visszaköltözésével kerül, ahol igyekszik politikai szerepet vállalni. Talán emiatt nem akarja kiadni magát, nem akar fecsegni, nem mutat különösebb érzelmeket.

A közéleti-politikai újságírásról pozitívan mesél:

újságírásban az hogy * érzi úgy hogy * felvetette kollega sok hanem * emberek nemcsak években elmúlt az ügyeknek az azoknak következménye * -következmények nincs merthogy * alkotni nagyot lehet nem igazából amiben * dolog olyan két-egy volt azért esetemben én az hogy * gondolom úgy én * ember az feltár amiket ** következmény lett

De az interjú időpontjában ez már jobbra a múlt, mert, bár többször említi, hogy nem zárta le az újságírást, akkor a politikai tevékenysége töltötte ki az idejét, és amikor választania kellett, ez utóbbit választotta:

ennek hogy és * kampány a elindult hogy * veszik úgy vidéken itt (...) hogy * megbeszéltük főszerkesztővel a a fel függesszük ideiglenesen hogy ezért * nézve rám se * lapra a se legyen ne hátulütője semmi mezőgazdasági a hogy * célom a volt az is korábban hiszen * estem nem kétségbe (10) * munkaviszonyomat* bekapcsolódok jobban vállalkozásba

A hosszú hallgatás és utána a „kétségbe nem estem” fordulat arra utal, hogy ez nehéz pillanat volt a számára. Egyrészt nem ez volt a valódi döntés pillanata, hiszen a korábbi életétől

elkezdett távolodni, amikor a hazaköltözött, és amikor indult a polgármesteri tisztért. Az utóbbival egyértelműen átkerült a „másik oldalra” több tekintetben – az országos szintről a helyire, de a kívülálló, elemző pozícióból is, azok közé, akik „csinálják” a politikát. Ez egy kockázatos döntés, ami olyan helyzetbe hozta, ami magyarázhatja az interjú visszafogott, kontrollált hangvételét, főleg, mert az interjúernek voltak személyes kapcsolatai a településen. Általánosságban így beszél erről:

nyilván ahogy hazaköltöztem, láttam, hogy hogy mennek a faluban a dolgok igazából nincs fejlődés nincs közösségi élet boltok szűnnek meg * az emberek széthúznak -----
-- és a település vezetése sem úgy állt a dolgokhoz szerintem ahogy kellett volna *
aminek én hangot is adtam * ahogy szintén hozzátettem neked korábban a beszélgetésünk elején több kevesebb sikerrel az emberek egy része ezt úgy vette hogy okoskodás és * egy idő után átláttam hogy az hogy szabadon kérdez valaki és a lényeg érdekli nem a mellébeszélés az itt nem annyira szokás (16)

Ebből úgy tűnik, hogy az oknyomozó újságírói habitusát, tapasztalatait, hozzáállását próbálja átmenteni ebbe az új szerepbe, a korábbi hivatásának tapasztalataiból építi a politikusi karakterét. Ez egy logikus reakció arra az identitásproblémára, amit a két világ közötti konfliktus jelenthet. Ezzel együtt, a helyi politikusi szerepében a kívülálló vonást erősíti két tekintetben is, mert politikusi pozícióban újságíróként, „helyi” helyett pedig úgy viselkedik, mint aki elment, visszajött, és most szeretettel, de objektíven látja a település problémáit – vagyis szívében kengyeli, de intellektuálisan kívülálló, sokat látott, tapasztalt. Ennek az ellentmondásosságára valamennyire reflektál, de alapvetően az interjúban is megerősíti, hogy épp erre van szüksége Kengyelnek:

hát: ez a * én úgy vettem ki hogy hogy inkább az hogy * nem nagyon tapasztalták meg hogy valakinek más véleménye van a dolgokról * ez meglepte őket szerintem* talán nem is értették hogy valaki hogy mer * így hangot adni a véleményének hogy tájékoztatást kér kíváncsi a falu életére a * faluban zajló eseményekre önkormányzati történésekre * persze uh * lehet hogy úgy gondolták hogy én magát a polgármestert akarom támadni * holott=és ezt egy azért ezt * egy-két alkalommal nekik is leírtam hogy szakmából adódóan nekem az hogy tájékoztatást kérjek valamiről az egy * alap dolog és őő általában őő pont az oknyomozás az ami nem engedi meg a félrebeszélést és én azt tanultam meg a szakmából kifolyólag hogyha nem kérdezek rá a lényegre akkor nem kapok választ * és nyilván én lehet kicsit keményebben fogalmazom meg a kérdéseimet uh de azzal sem * igyekeztem soha senkit megsérteni meg szerintem nem is tettem * ez csak szerintem idegen volt az itteni közösségi élettől * nem uh jobban ment az emberek közötti zuhanyhíradó hogy mi történt esetleg a polgármesteri hivatalba mint az hogy mertek volna kérdéseket feltenni úgyhogy szerintem ez csak ennyi * ezt nem gondolom túl * nyilván más mentalitást hoztam be a faluba * ennyi

Ez a mentalitás több konfliktust is szült, amióta bekapcsolódott a falu életébe, ezek közül egyet mesél el részletesebben:

ugye állandó problémaként jelenik meg hogy roma nem roma. ----- engem sose neveltek arra hogy hogy ne becsüljem meg a romákat * hogy másképp bánjak velük * főleg hogy apukámnak rendszeresen voltak roma dolgozói ----- én inkább azt tartom a szomorúnak és elfogadhatatlannak mikor ezt megpróbálják felhasználni valaki ellen úgy hogy rám például rögtön rám mondták hogy rasszista vagyok úgy hogy * senki nem tudta hogy hogy ki honnan és miért találta -----

Érdekes fordulat az interjúban, de Melitta élettörténetében is, és mutatja a „két élete” közötti távolságot, hogy a faluban rasszizmussal vádolják. A történet érzékenységet mutathatja, hogy visszakerdezés alapján sem tudjuk meg, miért:

hát annyi annyi hogy én inkább úgy ragadnám meg ezt a problémát hogy őőő felhánytorgatják hogy a a romák és főleg a betelepült a messziről idejött romák nem tudnak együtt élni az itt lakókkal szegények pénztelenek erősítik a bűnözést * én úgy gondolom hogy hogy uh uh azt pontosan meg kéne nézni de erre nem tudok kutatást meg nem tudok felmérést az önkormányzat részéről hogy pontosan a betelepülőknél az hogy ők nem /akarnak, tudnak ((kérdőn)) beilleszkedni a közösségbe az miből adódik nyilván az hogy sok gyerek van az helyi romáknál is előfordul az hogy esetleg hátrányosabb helyzetűek képzetlenebbek mint az itteniek * ezt hozzák fel a legjobban problémaként arra meg szerintem * nem azt mondom hogy könnyű megoldást keresni de meg kellene próbálni hogy mit lehet tenni értük az szerintem hogy valaki ne költözhessen ide máshonnan az jelenlegi jogi és törvényi dolgok miatt elképzelhetetlen meg nem is * merülhet fel * uh * én nem tapasztaltam velem szemben ilyen ellentétet hogy roma nem roma sőt amikor elkezdtek azt hogy én rasszista vagyok * akkor a legnagyobb meglepetésemre pont a a cigányok közül álltak mellém, hogy * fel vannak háborodva és nem tudják hogy mire mondják ezt meg miért mondják ezt és én meg még jobban nem tudtam rá mit mondani én személy szerint támadásokat nem tapasztaltam a Facebook-os bejegyzéseken kívül * és leginkább én a ilyen apróbb hozzászólásokból érzem a feszültséget * utcai vitákról összecsapásokról én nem tudok tehát inkább ez a ez ez hogy idegen idejött sok gyereke van nincs munkája satöbbi * és arra arra jön az hogy hogy önkormányzat vagy az egész állam társadalmi felelősségvállalása hogy ilyen esetekben mit lehet tenni ----- úgyhogy én én tapasztalni a nagy posztolókon kívül ilyen és ilyesmiket nem tapasztaltam * úgyhogy de biztos létezik mert nyilván nem véletlenül ott csapódik le valami * és uh, ugyanúgy létezik más településen is * úgyhogy * egyelőre csak ennyit tudok mondani ha lennének atrocitások ezzel kapcsolatban vagy a Facebookon kívüli negatív tapasztalataim akkor azokat úgyis elmondanám neked is meg másnak is hogy milyen rosszul esett nekem, de nem voltak

Ebben a hosszú, argumentatív részletben Melitta vázolja a problémát (vagyis hogy vannak a helyi romák és a betelepülő romák, akik közül az előbbiekkal nincs gond, de az utóbbiakkal úgy tűnik, van) és a megoldás módját is (felmérést kellene készíteni az okokról, és ennek alapján kezelni az ügyet.) De az alapügyet nem ismerjük meg: ahogy az interjú során végig, itt sem látunk be az álarc mögé.

Melittát az önkormányzati választások előtt interjúvöltük meg. Nem nyerte meg a polgármester széket.

V. Következtetések

A tanulmányban bemutatott két női életút – Emesée és Melittáé – első látásra ellentétes pályákat mutat: míg az egyik visszavonul a nyilvános térből és a családon belüli gondoskodás világában talál értelmet, a másik a nyilvánosságban, újságíróként és később helyi politikusként vállal(na) szerepet. A mélyebb elemzés azonban nemcsak a különbségeket, hanem egyfajta strukturális rokonságot is feltár e két életút között.

Mindkét nő a társadalomhoz való viszonyát saját szerepén keresztül értelmezi. Emese „puhán” van jelen: anyai, keresztény szerepfelfogásában a világhoz való hozzájárulás a

családon, a gyermekein keresztül történik. Narratívájának visszatérő motívuma a *szerencse* és a *kegyelem*, amelynek elfogadása és viszonzása saját szűk világának rendben tartásán keresztül válik politikai jelentéstartalmúvá – noha ő maga ezt a szférát nem nevezi kifejezetten politikainak. Interjújában egy ponton így határozza meg magát: „úgy érzem hogy ez is az elmúlt éveimnek * egy ilyen meghatározó eleme hogy én vagyok a nő aki felveszi a dolgokat a földről * ugye * mert hát ugye a gyerekek mit csinálnak lehajigálják a cuccokat és azt én veszem föl.” A „nő, aki felveszi a dolgokat a földről” képe az interjú egészének kontextusában egyszerre idézi meg a tradicionális nemi szerepeket és a keresztény gondoskodás ethoszát. Ez a pozíció nem a nyilvános megszólalásban vagy hatalmi szerepben keres hatást, hanem a morális integritás és a személyes példamutatás révén: egy mikrokozmosz csendes rendben tartásán keresztül képzelet el a világ jobbítását.

Melitta ezzel szemben *fiúsított* szerepfelfogásban jelenik meg: karrierje a fegyveres testületekhez és az oknyomozó újságíráshoz kötődik, és amikor apja halála után hazatér Kengyelre, tulajdonképpen a család férfiszerepeit viszi tovább. Nem az otthon, hanem a közélet terein keresztül keresi a cselekvés lehetőségét. A „civilizálás” nála nem gondoskodásként jelenik meg, hanem modernizációs igényként: a kívülről látott vidéki valóságot akarja „felzárkóztatni”, új normák szerint újra szervezni. Kísérlete kettős kódolású visszatérés: egyrészt városi, professzionális énjét próbálja meg hazavinni és hatóerővé formálni, másrészt folytatni akarja a falu férfiainak örökségét – ezzel kilépve a női szerepek tradicionális kereteiből, de nem feltétlenül tudatos feminista gesztusként, inkább gyakorlati kényszerként.

A két narratívában tehát a politikai részvétel eltérő formái jelennek meg: az egyik belülről, személyes térből sugárzik kifelé, a másik formálisabb csatornákon próbál hatni a közösségre, egyszerre akar reformer és vezető lenni. Mégis, mindkettő mélyen strukturált nemi szerepelvárások és családi örökségek mentén. A női politizálás így nemcsak a politikai térben való explicit megjelenésként értelmezhető, hanem mint élethelyzethez illesztett hatásgyakorlás, amelyet a családtörténetek, a társadalmi pozíció és az elérhető szerepek formálnak.

Számomra különösen meglepő volt, hogy e két, első pillantásra ellentétes életútban is mennyire sok a közös vonás, hogy bármennyire ellentétesnek tűnhetnek első olvasatra, mégis mindkettő mennyire ismerős élethelyzetet jelenít meg. Talán azért is, mert mindkettőjük története *középosztálybeli, privilegizált nők tipikus életszakaszait* jeleníti meg, így, ha nem is általános női tapasztalatot fogalmaznak meg, rávilágítanak a nőknek e szűkebb csoportján belüli egyéni élethelyzetek mögött rejlő strukturális azonosságra. Az egyikük a kisgyermekes évek „buborékjában” él, a másik nagyobb gyerek melletti, már újra épülő egzisztenciában, de ugyanazon a pályán mozognak. A társadalmi pozíció, az iskolázottság, a kulturális tőke hasonló, és ha mindketten másként is, de komolyan veszik a társadalomhoz való hozzájárulás lehetőségét.

A valódi különbség van közöttük azonban több tekintetben, *Melitta kevésbé él zárt, biztonságos, középosztályi buborékban, és az interjú idején is sérülékenyebb helyzetben van*: vidéki lány, aki a fővárosban egyedül, a családját maga mögött hagyva csinál karriert, most pedig egyedülálló anyaként és anyagi szempontból is egyedül kell helytállnia, két világ, a vidéki Magyarország és Budapest között lavírozva. Míg a gyereknevelés tekintetében valószínűleg számíthat édesanyjára, egzisztenciális értelemben nincs mögötte férj vagy apa, aki a „gondoskodó anyja” szerepéhez szükséges biztonságot garantálná. Ezért nem tud és így nem is akar olyan típusú lágyságot képviselni, mint Emese. Az elemzés arra is rámutathat, hogy ez nem egyéni, nemcsak pszichológiai vagy morális különbség kettejük között, hanem strukturális helyzet: a női szerepek és lehetőségek terét itt a *szociális háló sűrűsége vagy hiánya* rajzolja újra.

Ez a felismerés újra értelmezi azt is, hogy mit jelent „választani” egy női szerep között – és arra mutat rá, hogy a női életutak politikai olvasatát mindig *társadalmi beágyazottságukban* és *anyagi realitásaikban* kell értelmeznünk.

Ami az elemzés másik kulcskérdését, a női problémák megfelelő politikai vagy jogi artikulációjának, kezelésének legitimációs erejét illeti, a két narratíva elemzése arra mutat rá, hogy a *női élethelyzetekből fakadó tapasztalat* csak nagyon korlátozott módon válik legitimációs tényezővé – ezekben az interjúkban csak akkor, ha illeszkedik a többségi társadalom normatív elképzeléseihez a női szerepekről. Emese történetében ez világosan tetten érhető: a politikai berendezkedéssel kapcsolatos legnagyobb elismerését éppen azért fejezi ki, mert lehetővé teszi számára, hogy az anyai szerepet háborítatlanul megélje. Ez a szerep azonban *sem nem egyenlőség alapú, sem nem reflektált*, és egyáltalán nem kérdez rá a nők strukturális hátrányaira. A női tapasztalat megfelelő politikai kezelésének tart egy olyan jogi, szakpolitikai keretet, ami megerősíti a hagyományos nemi rendet, és nem reflektál ennek a strukturális következményeire (bérszakadék, családon belüli egyenlőtlen nem szerepek).

Melitta ezzel szemben, bár aktívan részt vesz a közéletben, sem női politikusként nem pozicionálja magát, sem saját női élethelyzeteiből nem formál elvárásokat a politikai rendszer felé. A női tapasztalat – akár a bér munka és gyermeknevelés összeegyeztetésének nehézségei, akár a gondoskodási terhek, akár a nők elleni szimbolikus vagy strukturális kirekesztés – nem válik számára nyilvános érvvé, sőt: úgy tűnik, ezeket az érveket nem is tekinti politikailag vállalhatónak.

A két interjú közös tanulsága tehát az, hogy a női témák politikai artikulációja nemcsak intézményi feltételekhez, hanem mélyen internalizált kulturális korlátokhoz is kötött: a női kritikák kirekesztődnek a közéleti diskurzusokból. A feminista beszédmód, még annak legmérsékeltebb változata is, idegen vagy vállalhatatlan az interjúalanyok számára. Így az a paradox helyzet áll elő, hogy a női élethelyzetekből táplálkozó legitimációs logika csak akkor működik, ha közben nem kérdőjelezi meg a fennálló rendet – vagyis akkor, ha maga is része annak. Ez összhangban van Fraser²² fent említett megállapításaival arról, hogy a női politikai részvételnek, ha valódi női közéleti részvételként értelmezzük – ahogy más kisebbségi csoportok esetében is –, szüksége van egy olyan saját közéleti térre, ellennyilvánosságra, ahol ezek a problémák artikulálódhatnak, és ahonnan majd becsatornázódhatnak a *mainstream* nyilvánosságba. Ennek hiányában a női reprezentáció problémái nem képesek valódi legitimációs tényezővé válni, sem primér módon, sem a legalitáson, mint Zsidai által felvázolt²³ ”kerülőúton” keresztül.

Irodalomjegyzék

Boda Zsolt: Legitimációs problémák Magyarországon. A hiteles politika és a kormányzati teljesítmény összefüggéseiről. In Boda Zsolt – Körösenyi András (szerk.): Van irány? Trendek a magyar politikában. Új Mandátum, Budapest, 2012, 263-283. o.

Fernezeyi Bori – Vajda Júlia – Vályi Réka (2006): Felmentés vagy figyelmeztetés?: Két SM-es eset. Életrajzi narratívák elemzése. In JEL-KÉP Kommunikáció közvélemény média, 2006/1. szám, 55-73. o.

Fraser, Nancy: Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy, In Craig J. Calhoun (szerk.) Habermas And The Public Sphere. MIT Press, Cambridge, 1992, 109-143. o.

²² Fraser 1992: i.m.

²³ Zsidai: i.m.

Fraser, Nancy (2008). Az újraelosztástól az elismerésig. Az igazságosság dilemmái a poszt-szocializmus korában. In Kende Anna – Vajda Róza (szerk.): Rasszizmus a tudományban. Napvilág Kiadó, Budapest, 2008, 337-387. o.

Gajduschek György: Recenzió: Varga Csaba: Jogállamiság – Viták közegeiben. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2022, In Állam- és Jogtudomány, 2023/3. szám, 71-90. o. <https://doi.org/10.51783/ajt.2023.3.05>

Gregor Anikó – Kováts Eszter: Nőügyek 2018. Társadalmi problémák és megoldási stratégiák. A kutatási eredmények összefoglalója. Friedrich-Ebert-Stiftung, Budapest, 2018

Habermas, Jürgen: Legitimációs problémák a modern államban. In Jürgen Habermas: Válogatott tanulmányok. Atlantisz, Budapest, 1994, 183-221. o.

Palasik Mária (szerk.) (2007) A nő és a politikum. A nők politikai szerepvállalása Magyarországon. Budapest: Napvilág

Randall, Vicky: A társadalmi nem és a hatalom: nők politikai részvétele. In Vicky Randall – Georgina Waylen (szerk.): Társadalmi nem, politika és az állam – Feminista társadalomtudományi Tanulmányok. Jó Szöveg Műhely, Budapest, 2003, 252-278. o.

Zsidai Ágnes: A jog mint legitimáció – A jog funkcióváltása a magyarországi rendszerváltásokban, In Jogelméleti Szemle, 2024/4. szám, 227-244. o. <https://doi.org/10.59558/jesz.2024.4.227>